

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
ՊՈԼՍՈՑ համար, տարեկան 60 դր. վեցամսեայ
30 դր. եռամսեայ 20 դր. — ԳԱՌԱՌՆԵՐՈՒ
համար, տարեկան 80 դր. վեցամսեայ 40 դր. —
ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ համար, տարեկան 22 դր.
վեցամսեայ 11 դր.:
ԿԱՆԻՍԿ ՎԶԱՐՈՐԸ ՄԻԱՑԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴ Է
ՁԵՆԲԵ 10 ՓԱՐԱ

Bureaux de la rédaction du Journal Arménien DZAGHIK
Galata, Kourchoulou han, N. 7

ԺԵ ՏԱՐԻ — ԹԻՒ 168

8 ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1901

ԵՐԿՈՒՇԱՐԹԻ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՆՈՐ ԵՐԵՒՈՅԹ

Բարդէն վարդապետի ծանօթ 160 ուս-
կիի գործը բոլորովին նոր երևոյթն էր հո-
տայ նպատակից Յանձնաժողովի հաշիւնե-
լու խնդրին, երևոյթն էր որ պէտք եղա-
ծէն աւելի ուշադրութեամբ հարկէին
խորհրդածութեան առարկայ դարձնելը:
Գաւառային առաջնորդարանի մը կող-
մէ եղած խնդրանքներու վրայ երբ Պատ-
րիարքարանը նպատակ կը դրէ, ինչ ապա-
հովութիւն ունի որ այդ նպատակները ուղ-
ղակի իրենց նպատակին, այսինքն կարո-
տեալներուն կը յատկացուին ամբողջու-
թեամբ եւ առանց յապաղման: Դրանք կը
խնդրուին, Պատրիարքարանը կը զրկէ
բայց ո՞վ կ'ընէ այդ առաքումներուն ըն-
թրոյթը, ո՞վ կը հսկէ անոնց զեղծումը զերծ
մնալուն, ո՞վ ի վիճակի է այդ գրամներու
գործածութեան մասին վստահ ապահովու-
թիւն մը տալու:

Կը կարծենք որ ոչ ոք չընթերցէր կ'ընէ
գաւառային առաջնորդութեանց կողմէ
սղագրութեամբ բաշխուած գրամին վրայ-
քը կարծենք որ ոչ ոք կը հսկէ այդ առ-
թիւնը գործողութեան հաւանական զեղծումնե-
րու առաջըր առնելու համար կը կարծենք
վերջապէս որ այդ գրամներու գործածու-
թեան մասին ոչ ոք ի վիճակի է վստահ
ապահովութիւն մը տալու հաստատակու-
թեան:

Սիրով կը փափաքէինք որ հերքուին
մեր այս կարծիքները, բայց հերքուին
անանկ եղանակով մը որ խնդրել միայն
զամբ ընդմիջող լուսարձակութեամբ ո՞ր
մուտք ո՞ր եւ է անհասկնալի կողմ մնա-
լու: Բայց որչափ ատեն որ այդ տեսակ
հերքում մը ունենայ, միշտ իրաւունք պի-
տի ունենանք կարծելու թէ գաւառային
առաջնորդութեանց զրկուած նպատակ
զուգահեռները փափակուած կերպով չէ
որ իրենց նպատակին կը յատկացուին, եւ
թէ նոյն իսկ զեղծումներ չեն պակտի
անոնց բաշխման գործին մէջ:

Եւ պատճառներ ունինք մեր այդ
կարծիքին վրայ յատկապէս հաստատ
մնալու: Բարդէն վարդապետի 160 ուս-
կիին խնդրել, պէտք կ'այ ըստել, ինչո՞ւն
ուրիշ ենթադրութեան մը չառաջնորդի
արդէն Որդանոցի տնտեսականներու եւ
աղքատներու յատկացումը այդքան մեծ
գումար մը որ անմիջական պիտի զր-
ցուէր համար միայն զրկուած էր, ամիս-
ներու ամիսներ իր նպատակին չէ յատ-
կացուիր ու վերջ ի վերջոյ կը գործած-
ուի անհասկնալի անանկ պէտքերու ու
րոնք եմք ինչ իսկ օրինակ որ լրջալին,
բնաւ չպիտի կրնային շահագործել նու-
րաւորութեամբ: Ու Պատրիարքարանը ամ-
բողջ ամիսներ այս իրողութեան մասին
տեղեկութիւն չունենար, եւ Բարդէն
վարդապետի Պոլսի գալուստ, ու Մշտն
Առաջնորդարանի հաշիւներուն քննու-
թեան չնորմի միայն կը հասկնայ թէ
զեղծում մը կայ գործուած: Այս հաշիւով
եթէ երբեք Բարդէն վարդապետ քանի
մը տարի Մշտն մնալու ըլլար, այդ զեղ-
ծումը անպայտ պիտի մնար այդպէս, եւ
ամենքս ալ պիտի կարծէինք թէ զրկուած
նպատակներ օրինաւորապէս կը բաշխուին
խեղճ աղքատներուն:

Նուիրաւորները սակայն Պատրիար-
քարան նպատակ զրկելով բնաւ չպիտի ու-
ղէին անշուշտ որ այդ գրամը իրենց փա-
փաքածէն տարբեր նպատակի մը յատ-
կացուէր, իրենց ինչո՞ւն պէտք աս
ու ան վարդապետին անհասկնալի ծախսե-
րը, իրենց ինչո՞ւն պէտք աս ու ան եկե-
ղեցականներ վարդիք աւելի կամ նուազ
մեծածախաւ կեանքը իրենցմէ դրամ կը
խնդրուէր կարգ մը ողորմութեան կարօտ
մարդոց համար, եւ իրենք գրամը կու տա-
լին այդ միևնույն ողորմութեան կարօտ
մարդոց օգնութիւն մը ընելու նպատակ:

Կով: Աստիճ գուր ոչ մէկ բան, որչափ ալ
հարկեցուցիչ ըլլար, երբեք չէր կրնար զի-
րենք շահագործուել:

Գործող մը պէտք է գաւառային ա-
ռաջնորդարաններու զրկուած նպատակնե-
րուն գործածութեան եղանակին վրայ, եւ
այդ քննարկելու պէտք է շատ խիստ ըլլայ:
Դրանք անհասկնալի պէտքերու կենսական
գործեր պէտք է վեր ըլլան ամէն տարա-
կոյսէ, որովհետեւ անոնց նոյն իսկ ամէ-
նէն անհասկնալի կէտին վրայ կ'աղմուող
մասին չ'ալ կ'ապահովուէր կրնայ ընդհանուր
անվստահութիւն մը հրաւիրել ամբողջու-
թեան վրայ:

Նպատակից Յանձնաժողովը լաւ կ'ընէ
նկատողութեան առնելով այս պարագան,
ինչպէս նաեւ, — չ'առնանք չեղուելու, — իր
գործածութեանց ամբողջական հաշիւներ-
ընդհանուր հարաբերութեան խնդիրը Որդ-
անոց, այդ երկու կէտերուն գործադրու-
թեան միայն կ'ախտուած է կարօտեալնե-
րու համար եղած նուիրատուութեանց շա-
րունակութիւնը:

ԱՐԱՄ ԱՆՏՈՆԵԱՆ

ԱՇԽԱՐՀԻ ՄԷՉ

ԳՈՐԾԱԴՈՐԻՆ ԿԵԱՆՔԸ

Նախորդ յօդուածով մը պատկերացու-
ցինք այն սարսափելի վտանգները՝ որոնք
գործաւորին կենսական կը սպառնան ան-
յարմար ու վատագոյն ընակարաններու
մէջ: Այս յօդուածին մէջ պիտի ներկա-
յացնենք այն միջոցները որոնք աշխարհի
ամէն կողմէ ձեռք առնուած են ու կ'առ-
նուին այդ աստիճան վնասակար գոր-
ծութեան մը առաջըր առնելու, եւ գործա-
ւորին կենսական պարտաւորելով երկու ան-
հայտ դարձնելու համար:

Յիշատակ մէջ է որ առաջին անգամ
մտածուեցաւ գործաւորը օժտել այդ տե-
սակ ընակարանով մը: 1833ին, Պ. Պ.
Բէօլլէն եւ Տօլլիւս Միլհոլդի մասնա-
րաններուն շուրջ շինեցին պարագնիւրով
չըլլալատուած տնակներ որոնք գործա-
ւորներուն պիտի վարձու տրուէին աժա-
պակ կերպով, եւ զորս գործաւորները պիտի
կրնային դնել ժամանակ մը ետքը: Այսպէ-
սով ծնունդ առաւ «գործաւորական շէն-
քերու Միլհոլդեան ընկերութիւնը» որ
իր օրինակ պիտի ընտելէր ուրիշ գոր-
ծարանատէրներու, եւ որ քիչ ատենուան
մէջ բազմաթիւ հետեւողներ պիտի ունե-
նար Յիշատակի ամէն կողմը:

Եւ արդէն, ճարտարապետը քանի
յաւաճանալու ըլլար, այնչափ մըն ալ
պիտի չեղտուէր գործաւորներու համար
աժապակ շէնքերու հաստատման պէտքը:
Բայց գործարանատէրները չէին կրնար
քաղաքներու մէջ հաստատուել, քաղաք-
ները նեղ են եւ հոգը շատ սուղ է անոնց
մէջ, այս պատճառաւ անոնք ստիպուած
էին գէպի դաշտային տեղեր գիւմը, հողի
ընդարձակ եւ աժապակ տարածութեանց
վրայ կառուցանելու համար իրենց գոր-
ծարանները: Բայց մը միայն գործարան-
ները հաստատուել չէր բաւեր, պէտք էր
գործաւորներուն ալ տեղ պատրաստել:
Յիշատակ եւ աժապակ տարածութեան գա-
ղափարը այսպէսով ծնուած է: Եւ գոր-
ծարանատէրները եթէ երբեք խելոյն փա-
րած են այդ գաղափարին, պատճառը սա
եղած է որ այդ ընակարանները գործա-
ւորին կենսական հանգստեանը եւ կանո-
նաւորելու զատ իրենց համար ալ չեն
զարգացնում նպատակաւ ըլլալէ, այդ բնա-
կարաններուն մէջ գործաւորը առողջ մը-
նալով շատ աւելի արտուր կ'աշխատի,
միշտ զիստ անյարմար ընակարանի մը երե-
ւոյթով միայն պիտի լաւէր որ գործաւորը
ջատուէր, ուժէ ինչպէս, ու գրեթէ բնա-
ւոր չ'ընէ իր աշխատութեան մէջ:

Գործաւորներու յատկացումը այդ

ընակարանները կարելի է երկու տեսակի
բաժնել:

Առաջին տեսակին կը պատկանին ա-
ռանձին տունները, հաստատուած քաղքի
մը ծայրը եւ կամ գործարանի մը շուրջը:
Այդ տունները բաժնուած են երկու մասի,
անջատուած պարտէզով մը ուր տղաքը
կրնան խաղալ՝ փոխանակ փողոններու
մէջ ժամանակ անցնելու: Այդ մասերին
իւրաքանչիւրը կը պարտաւորուէ նախ ուս-
նայարկին վրայ երկու պատուանդով սե-
նակ մը որ սալոնի տեղ ալ կրնայ լինել,
ընդարձակ խոհանոց մը, լուսարարան մը,
փայտի, ինչպէս նաեւ ուսուցիչի շանոն-
րաններ ու մեծ մասան մը, յետոյ առա-
ջին յարկին վրայ կը գտնուի մեծ ննջա-
սենեակ մը, ինչպէս նաեւ ուրիշ երկու
սենեակներ, մէկը տղոց եւ միւսը ճերմու-
կեղէն փոխու կամ աւելի քան կարասիներ
դնելու համար: Առնց վրայ պէտք է
աւելցնել բաւական մեծ «մանսարդ» մը
ուր մասնաւոր սանդուխտով մը կ'ըլլուի:

Այս կէս տունը, որուն շինութեան
համար մօտաւորապէս 5000 ֆրանք ծախ-
սուած է, տարեկան 150 ֆրանք վարձու
կը տրուի, ամսական 12.50 ֆրանք վճա-
րելու պայմանաւ:

Կարգ մը գործարանատէրներ ուրիշ շատ
աւելի զեղեցիկ բարեարարութիւն մըն ալ
կ'ընեն գործաւորներուն, այն գործաւորները
որոնք 15 տարի շարունակ աշխատած են
իրենց գործարանին մէջ, իրաւունք կ'ու-
նենան տարեկան 150 ֆրանք նպատակ մը,
ինչ որ իրենց ընակարանին տարեկան
վարձքին տեղը կը բռնէ: Այդ նպատակը
կրնայ նոյն իսկ 200 ֆրանքի բարձրանալ,
20 տարուան յաճոյքակաւ ծառայութեան
մը ետքը:

Միւս տեսակին պատկանող տունները
բոլորովին կը տարբերին ասոնցմէ. ասոնք
հաւաքական ընակարաններ են, իւրա-
քանչիւրը լայնի մը ընտանիքի տարեկան
վարձքին տեղը կը բռնէ: Այդ նպատակը
կրնայ նոյն իսկ 200 ֆրանքի պակաս է գոր-
ծաւորներու ընակած ո՞ր է վատագոյն
ու անյարմար ընակարանի մը տարեկան
վարձքէն:

Ինչպէս Յիշատակի, այնպէս ալ եւրո-
պական ուրիշ երկրներու մէջ կազմուած
են յատուկ ընկերութիւններ՝ գործաւոր-
ներու աժապակ եւ հանգստաւէտ ընակա-
րաններ հայթայթելու համար: Պէնզիլ, այդ
տեսակ ընակարաններու տուրքերն
մեծագոյն մասը չ'ընէ: Եւ Գերմանիոյ մէջ
ոչ թէ միայն այդ ընակարաններու տու-
րքերուն կէսը չ'ընէ, այլ բաւական
թուով շուրջ մը եղած է անոնց հայթայ-
թումը: Միւսին վճարման վրայ: Անոնցմէ
շատին ջուրը ձրի կը հայթայթուի, ու կան
տեղեր ուր աղբի տուրք բնաւ չ'առնուի
այդ նկատուածով կառուցուած ընակարան-
ներէն: Բրուսելի մէջ, 1895ին հաստատ-
ուած օրէնք մը 8 միլիոն ֆրանքի վարձ
մը հաստատուած է կառավարական գործե-
րու մէջ գտնուող գործաւորներուն յա-
տուկ ընակարաններ շինելու համար:
Աւստրիոյ գործաւորական ընակարանները
ամբողջ 24 տարի ազատ կը կազմուանէ
շատ մը տուրքերէ:

Բայց ամէնէն աւելի Անգլիոյ մէջ է որ
այդ ընակարաններուն հող կը տարուի:
Անգլիոյ մէջ տարած համար այդ խնդրին
Մնղոյ մէջ ստացած կարեւորութեան
վրայ, կը բաւէ միայն յիշատակել սա պա-
րագան թէ 1894ին ամբողջ ալ եւ այլ կող-
մերը այդ նպատակով կազմուած ընկե-
րութիւնները թիւը հասած էր 2378ին, եւ թէ
ատենց հասցիները այս տարի բարձրա-
ցած են 433 միլիոն ֆրանքի:

Անգլիացիք գործաւորական մարդեր են,
եւ իրենց գործնականութեան նոր ապա-
ցոյց մըն ալ է այդ ընակարաններու խն-
դիրը: Ոչ թէ միայն բաւականացած են
կառուցանելով այն տեսակ տուններ, զորս
նկարագրեցինք արդէն, եւ որոնց մէջ

ԲԱՐԴ. ՅԱՐԴԱՐԱՆՔԻ ՓԱՅԱ ՏԱՏԵԱՆ

ընտանիքներ միայն կրնան ընակել, հա-
պա մտածած են նաեւ ամուրի գործաւո-
րին վրայ, եւ անոր համար ալ ընակա-
վարներ շինել ստուած են: Այդ տունները
միայն գործաւորներ չ'է որ կ'ընդունին,
հապա այն խեղճ մարդիկն ալ, որոնք
աղտոտ խղիկներով, անըտն նկուզներու
մէջ պարտաւորուած են ապրել: Ամբողջ
ընկերութիւն մը կ'աղուած է այդ նըպա-
տակով, «աղքատներու յատուկ պանդո-
ններու ընկերութիւն» որ շատ մարդա-
սիրական նպատակ մը զրգուած է, եւ
այն աստիճան ընդունելութիւն գտած՝ որ
100ին 4-5 չափ կը վճարէ իր լաւան-
տէրներուն:

Այցելու մը՝ հետեւեալ կերպով կը նը-
կարարէ այդ պանդոնները. — Ամէն մարդ
որ կը վճարէ մէկ զիւրեւան գինը՝ մօ-
տաւորապէս 3 դրուշ, իսկոյն կ'ընդուն-
ուի Պանդոնի տնտեսապահը կը բաղկա-
նայ ընդհանուր տարին, մի, ընկերայաւ-
րուէ մը, ձեռնու յատկացում սննդակի
մը՝ եւ ճաշարանէ մը՝ ճաշարանին մէջ
մինչեւ 500 հոգի կրնան ճաշել առանց
նկուզներու: Պանդոնի վրայ փակցուած են
աղբեր, որոնց մէջ խոշոր վիթրիով նըշա-
նակուած են օրուան կերակուրներու տե-
սակն ու գինը: Կերակուրները լաւ պատ-
րաստուած են եւ աժապակ գինով կը ծախ-
ուին: Զմեռնանք ըսելու թէ օգելից ըս-
վելիք գործածութիւնը արդիւրուած է այդ
պանդոններուն մէջ: Գաղափարին կեցը
կը գտնուի պզտիկ պահ մը՝ ուր ամէն
մարդ ազատ է իր սիրած կերակուրը իր
իսկ ձեռքով պատրաստելու: Այդ սրահնե-
րուն մէջ տաք ու պոք ջուրի ծորակներ
կան, ինչպէս նաեւ կրակարաններ, բոլոր
անոններն ու գործիքները ձրկարար կը
հայթայթուին: Ստորնայարկին տակը բն-
արձակ սրահ մը կայ 80 լաւապնդով,
ինչպէս նաեւ լուսարարան մը, տաք ու
պոք ջուրի ծորակներով: Ննջատնակներ-
ըր առաջին յարկին սկիւնով ցրուած են
վեց յարկի վրայ, եւ օրինակելի մարքու-
թեամբ մը կը վալին: Երկար նըրանցքի
մը երկու կողմերը կառուցուած են այդ
սենեակները՝ որոնցմէ ամէն մէկը միակ
պատուհան մը ունի, եւ կը պարտաւոր-
անկողին մը իր բոլոր կազմաճանրով, ա-
թա մը, դարակ մը եւ հազուադէպ կախե-
լու կեներ: Այդ սենեակներուն մէջ մէկ
հողի միայն կրնայ ընակել:

Անգլիոյ մէջ կան նաեւ այն տեսակ
ընակարաններ որոնք օրերը ունեցող պա-
րիներու կը յատկացուին: Այդ ընակա-
րանները կառուցած է թաղապետութիւնը,
եւ զանոնք օժտած է ամէն պարտիւն-
ներով, նոյն իսկ տղոց դրասներ տեղերը
առանց մոռնալու: Այն տղաները՝ որոնք
ցորկները ստիպուած են դուրսը աշխա-
տելու, իրենց օրերը կրնան հանգարտ
խղճով ստանալ ձգել, որովհետեւ յատկա-

պէս անոնց հակողութեան յատկացուած
կիներ կան անոնցմէ ամէն մէկուն մէջ
վարձքերը հետեւեալ կերպով սահման-
ուած են. — ալբի կին մը, իրեն ու մէկ
զաւակ մը համար կը վճարէ շաբաթական
3 ֆրանք 90, եթէ զաւակները երկու
հաս են, 4 ֆր. 20, իսկ երեք եղած ա-
տեն 5 ֆրանք: Եթէ ալբին երկու մարդ է,
շաբաթական 1 ֆրանք, 25 աւելի կը
վճարէ:

Աւելորդ է ըսել թէ այսօրինակ ընա-
կարանները մեծ բարիքներ եղած են
թշուառ գտակարացին համար: Այդ տե-
սակ ընակարանները սակայն, տակաւին
միայն Անգլիան ունի: Մօտ օրէն Բարիդը
մէջ ալ պիտի աւարտի նմանօրինակ հա-
տատութիւն մը՝ որուն սենեակները վար-
ձու պիտի տրուին օրական 70 սանդիմէն
1 ֆրանք 10 սանդիմի:

Գործաւորական ընակարաններու կա-
ռուցումը առաջին անգամով թէ զուտ
մարդասիրական գործի մը երեւոյթն ու-
նի, բայց միևնույն ատեն հաստատութիւն
ձեռնարկ մըն է: Այդ նպատակին համար
հաստատուած ընկերութիւնները կատա-
րեալ բաժնետէրային ընկերութիւններ են,
եւ ամէն մէկ բաժնետէր միշտ կրնայ
հարկը 3-4 շահի մը տիրանալ:

Այսպէս, Միլհոլդի մէջ կազմուած 450
հազար ֆր. գրամագումով ընկերութիւն
մը 1200 տուններ շինած է, եւ իր բաժ-
նետէրներուն կը վճարէ հարկերին 5 շահ
մը: 2-րդ մէջ, 200,000 ֆրանքով ընկե-
րութիւն մը՝ որ 120 տուններ տուններ շի-
նած է, իւրաքանչիւրին համար 3,200—
4,3000 ֆրանք ծախք ընելով, հարկերն
նոյնչափ կը վճարէ իւրաքանչիւր բաժնե-
տէրներուն: Բարիդը մէջ, գործաւորական
մեծ ընակութեանց ընկերութիւնը հարկե-
րին 5 կը վճարէ իւրաքանչիւր բաժնե-
տէրին: Միևնույն ժամը կ'ըլլի, կ'ընի, Օռ-
լանին, Ռուսիան եւ ուրիշ քաղաքներու
մէջ:

Ինչպէս կը տեսնուի, գործարանատէ-
րերը ամէն կերպով շահաւոր կ'ընեն այդ
ընակարաններու շինութեանց հող տանե-
լով: Ոչ թէ միայն մեծ բարիք մը ըրած
կ'ըլլան գործաւոր ապրելին, այլ հասցի
նոր միջոց մըն ալ կը ստեղծեն իրենց
թողութեւնը այն շահը զոր կ'ընեն, գործա-
ւորները աւելի ստող վիճակի մը մէջ
պահուլով:

Կարգաւ Արամ Սոյումեանի աղբը
Հոյ Կրկին մէջ:

